

Nr 16

Utlåtande i anledning av motioner angående dels förlängd tid för bokhandelns dispens från bruttoprisförbudet, dels undantagande av böcker och musikalien från bruttoprisförbudet.

Tredje lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta och till lagutskott hänvisade motioner, nr 794 i första kammaren av herr *Bengtson m. fl.* och nr 927 i andra kammaren av herr *Sundman m. fl.*

I motionerna, som är likalydande, hemställes

»att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte uttala att tiden för bokhandelns dispens från bruttoprisförbudet bör utsträckas ytterligare fem år».

Utskottet har vidare behandlat två till lagutskott hänvisade motioner, nr 804 i första kammaren av herr *Skårman* och nr 933 i andra kammaren av herrarna *Wachtmeister* och *Ringaby*.

I motionerna, som är likalydande, hemställes

»att riksdagen måtte besluta sådan ändring i lagen den 25 september 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet, att böcker och musikalien skall vara undantagna från förbudet mot fasta bruttopriser».

I ärendet har inkommit skrift från Svenska bokhandlareföreningen.

Gällande bestämmelser

Lagen den 25 september 1953 (nr 603) om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet har till syfte att främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet (1 §). I lagen stadgas förbud med dispensmöjlighet bl. a. mot den konkurrensbegränsning som de fasta bruttopriserna utgör. Med föreskrivande av fasta bruttopriser förstås, att en företagare betingar sig av företagare inom senare försäljningsled, att vid försäljning av förnödenhet inom landet visst pris inte får underskridas eller till ledning för prissättningen inom senare försäljningsled eljest anger visst pris, såvida det därvid inte kommer till uttryck att priset får underskridas (2 §). Bruttoprissystemet innebär såvitt avser bokhandeln att vid försäljning till allmänheten det av bokförlaget åsatta bokhandelspriset inte får underskridas. Prissättningen är sålunda bunden, och priskonkurrens förekommer inte mellan olika försäljare av samma bok. Förbudet mot fasta bruttopriser är straffsanktionerat, men åtal förutsätter anmälan eller medgivande av ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor (29 § första stycket och 31 §). Näringsfrihetsrådet äger meddela dispens från förbudet; förutsättningen härför är att kon-

kurrensbegränsningen kan antas främja kostnadsbesparingar, vilka till väsentlig del kommer konsumenterna till godo, eller i övrigt bidra till en från allmän synpunkt ändamålsenlig ordning eller att eljest särskilda skäl föreligger (4 § första stycket).

Näringsfrihetsrådet består av ordförande och åtta ledamöter, som utses av Kungl. Maj:t. Ordföranden och en ledamot, som förordnas till vice ordförande, skall vara lagkunniga och erfarna i domarvärv. Tre av ledamöterna skall vara sådana som särskilt kan anses företräda företagarentressen och tre skall vara representanter för allmänna konsument- och löntagarentressen (7—9 §§).

Näringsfrihetsrådets beslut enligt lagen kan inte överklagas (24 §).

Som nedan närmare framgår har näringsfrihetsrådet övergångsvis meddelat dispens från bruttoprisförbudet beträffande böcker och noter till och med den 31 mars 1970.

Beträffande de skäl som allmänt anförts för och emot bruttoprissystemet må nämnas följande.

Det viktigaste av de skäl som systemets förespråkare anført är, att systemet skänker den enskilde detaljhandlaren en viss trygghet i hans näringsutövning. Är prisbildningen helt fri, måste han vid prissättningen av egna varor ta hänsyn till de priser hans konkurrenter kan tänkas tillämpa. Det blir då svårt för honom att avväga priserna på olika varor så, att han får full täckning för de gemensamma kostnaderna i sin butik. Ju fler bruttoprissatta varor han saluför, desto mindre risk löper han i detta hänseende. Härtill kommer att han i stor utsträckning slipper själva kalkyleringsarbetet. Över huvud taget är bruttoprissystemet ägnat att skapa ordning och reda inom detaljhandeln. Kundernas benägenhet att pruta blir mindre, och härigenom försvinner de tidsödande prisförhandlingarna mellan säljare och köpare. En annan fördel med systemet har angetts vara, att konsumenterna uppskattar det. Konsumenten vet vad han har att rätta sig efter, och han behöver icke offra tid på att försöka få en vara till lägre pris på annat håll än dit han en gång kommit. Till förmån för bruttoprissystemet har också anförts, att det skulle ha en viss social betydelse. I den mån vinstmarginalen på en del bruttoprissatta varor är hög, har nämligen handeln möjlighet att tillämpa lägre priser på sådana förnödenheter, som måste köpas även av kunder med begränsade tillgångar. Vidare har åberopats att bruttoprissystemet medför en sund och effektiv kvalitetskonkurrens samt möjliggör en god service.

Den allvarligaste anmärkningen som anförts mot bruttoprissystemet är, att det motverkar en allmän rationalisering inom distributionen och därmed i och för sig möjliga prissänkningar inom detaljhandeln. Detta beror främst på att vid denna ordning salupriset på en vara i stort sett kommer att bestämmas av den återförsäljare som har de högsta omkostnaderna. Inom distributionsledet saknas den drivfjäder, som en fri prisbildning utgör. En återförsäljare, som nedbringar sina omkostnader aldrig så mycket, är förhindrad att låta detta framträda i form av lägre priser. Hans naturliga strävan att genomföra kostnadsbesparande åtgärder försvagas därför. Väl kan konkurrensen mellan tillverkarna — framför allt på grund

av den ökade användningen av märkesvaror — leda till lägre produktionskostnader och därmed till sänkta detaljhandelspriser, men detta inverkar icke i och för sig på distributionskostnaderna. Kravet att också återförsäljare med höga omkostnader skall finna det lönande att sälja varan kvarstår alltjämt.

I propositionen med förslag till konkurrensbegränsningslagen (prop. 1953: 103) anförde departementschefen bl. a. att fördelarna av bruttoprissystemet enligt hans åsikt var så ringa i förhållande till nackdelarna att systemet i allmänhet måste anses skadligt. Under dessa förhållanden var det angeläget att systemets tillämpning snabbt begränsades. Departementschefen anförde vidare att dispensrätten torde böra utövas med en viss återhållsamhet. I annat fall kunde hela syftet med denna del av lagstiftningen förfelas.

Vissa uppgifter angående bokhandeln

Beträffande organisationen av bokhandeln och de där tillämpade affärsreglerna må här nämnas följande (framställningen grundas i allt väsentligt på uppgifter som intagits i vissa av näringsfrihetsrådets nedan nämnda beslut).

Svenska bokförläggareföreningen, som stiftats år 1843, omfattar flertalet av de i Sverige verksamma, mera betydande bokförlagen. Föreningen hade år 1961 såsom medlemmar 76 förlag. Därutöver finns ytterligare ett stort antal förlag, som producerar böcker. Deras sammanlagda omsättning torde dock vara av begränsad storlek. Förlagssektorn domineras av ett fåtal företag (förlagskoncerner).

Försäljningen av böcker sker dels genom återförsäljare (bokhandlare), dels direkt från förlagen till slutliga köpare.

Omsättningen på den svenska bokmarknaden var i mitten av 1960-talet av storleksordningen 250—300 miljoner kronor om året räknat i konsumentpris. Årligen utges i landet drygt 4 000 boktitlar. Antalet nya verk kan uppskattas till omkring 3 000. Återstoden utgöres av nya upplagor av tidigare utgivna verk. Ungefär 1 100 boktitlar (nya verk och nya upplagor) avser skönlitteratur.

Bokhandeln är enligt vissa av Bokförläggareföreningen fastställda affärsregler organiserad på grundval av ett kommissionssystem. Föreningen antar bokhandlare till kommissionärer. Kommissionärerna är av tre slag, A-kommissionärer, B-kommissionärer och lantbokhandlare. A-kommissionärerna — de egentliga bokhandlarna — har fullständiga sortiment av böcker och är skyldiga att i kommission taga emot alla nyhetssändningar från förlagen. Varje standardutgåva av tryckt skrift sändes till envar A-kommissionär i 1—5 exemplar, allt efter bokhandelns storlek. Önskar en bokhandlare hålla flera exemplar i lager av ett visst bokverk, köpes de övriga i fast räkning. Kommissionärsrätten är icke knuten till visst exemplar utan till viss boktitel. Bokhandlaren kan härigenom ständigt hålla sitt lager jämförelsevis komplett utan alltför stort risktagande. — B-kommissionärer utgöres ofta av pappershandlare. Denna bokhandelsform har tillskapats främst för att även mindre orter skall få tillgång till affär med bokförsäljning. — Lantbokhandeln tillkom år 1950 för att främja bokförsäljningen på platser som sak-

nar bokhandel av annat slag. Den drives alltid i förening med annan detaljhandelsrörelse, oftast lanthandel. — B-kommissionärer och lantbokhandlare har möjlighet att för sina kunders räkning anskaffa alla slag av böcker. Kommissionsutsändningen till dessa kategorier är däremot begränsad till den mest gångbara litteraturen, varför deras sortering i allmänhet icke är omfattande. — Antalet A-kommissionärer är cirka 320. B-kommissionärernas antal är omkring 220 och lantbokhandlarnas omkring 180.

Med detta kommissionssystem är förknippade olika begränsningar av konkurrensen avseende bokdistributionen. De viktigaste begränsningarna utgöres av ensamrätt i princip för de antagna bokhandlarna till försäljning av böcker, vidare nyetableringskontroll inom bokhandeln samt slutligen bruttoprissättning för böckerna. Ensamrätten innebär att återförsäljningen av böcker i huvudsak är förbehållen kommissionsbokhandlarna. Vissa undantag finnes. Det viktigaste avser den s. k. billighetslitteraturen, varmed förstås böcker av skönlitterärt, populärvetenskapligt eller populärt allmännyttigt innehåll, vilka utges till ett visst lägre bokhandelspris (f. n. 19 kr.). Nyetableringskontrollen omfattar både inrättande av nya boklådor och överlåtelse av kommissionärskap liksom öppnande av filial m. m. Kontrollen utövas av Bokförläggareföreningen.

Beträffande de olika konkurrensbegränsningarna inom bokdistributionen föreskrev näringsfrihetsrådet år 1958 såsom villkor för dispensen från bruttoprisförbudet att vissa uppmjukningar skulle genomföras. Dessa gällde prisgränsen för billighetslitteratur, möjligheter för bokhandlare att ge återbäring eller årsomsättnings- eller orderrabatt, nyetableringskontrollen samt reglerna för försäljning av skolböcker och kurslitteratur vid universitet m. m.

Av en försäljning från förlagen år 1961 av i runt tal 130 miljoner kronor (räknat i det av förlagen uttagna priset) av andra på svenska språket utgivna böcker än skolböcker beräknas omkring 45 procent ha distribuerats genom A-bokhandeln och ett av A-kommissionärer ägt speditjonsföretag. Förlagens direktförsäljning till konsumenter utgjorde cirka 35 procent, medan återstående cirka 20 procent distribuerades på andra avsättningsvägar, såsom genom AB Svenska pressbyrån, Missionsbokhandeln m. m. Förlagens försäljning av skolböcker utgjorde samma år omkring 48 miljoner kronor, varav ungefär 40 miljoner kronor distribuerades genom A-bokhandeln. Importen av böcker på främmande språk uppgick under år 1961 till ett värde av drygt 10 miljoner kronor.

Den totala försäljningen av olika slags varor år 1961 hos landets 304 A-bokhandlare kan beräknas ha uppgått till cirka 233 miljoner kronor. Därav utgjordes ungefär en tredjedel av andra varor än böcker, främst pappersvaror. Av bokförsäljningen hänförde sig drygt 10 procent till utländska böcker, drygt 25 procent till skolböcker och återstoden till andra svenska böcker. Realisationsförsäljningen av böcker understeg 5 miljoner kronor.

Försäljningen av bokhandelsvaror i varuhus uppgick nämnda år sammanlagt till inemot 10 miljoner kronor, vilket innebär att varuhusens andel av den totala bokmarknaden var mindre än 5 procent.

Statens pris- och kartellnämnd har utfört vissa beräkningar av marknadsandelen för svårsåld svensk skönlitteratur, varvid titlar med upplagor understigande 3 000 exemplar betecknats som svårsålda. Av undersökningen framgår att av den totala årliga utgivningen i Sverige om drygt 4 000 titlar cirka 400 avser kommissionsutsänd svensk skönlitteratur i original. Den såsom svårsåld betecknade litteraturens andel i den angivna utgivningen om sammanlagt 400 titlar uppskattas i utredningen till 50—60 procent av antalet titlar, 20—30 procent av antalet tryckta exemplar och 15—25 procent av antalet sålda exemplar.

Vad angår den svårsålda svenska skönlitteraturens värdemässiga marknadsandel är slutsatsen i pris- och kartellnämndens undersökning, som avser år 1961, att det kunde anses troligt att försäljningsvärdet för sådan litteratur räknat i konsumentpris skulle röra sig mellan 3 och 4 miljoner kronor. Hela försäljningen av svensk skönlitteratur uppskattades till mellan 17 och 21 miljoner kronor. Försäljningen av böcker på svenska språket — utom skolböcker — i A-bokhandeln hade år 1961 rört sig om ungefär 95 miljoner kronor. Den svårsålda svenska skönlitteraturen skulle således uppgå till 3 à 4 procent av denna bokhandelsförsäljning. Den totala bokförsäljningen i bokhandeln, omfattande även skolböcker och böcker på främmande språk, hade haft ett värde av 150 miljoner kronor. Den svårsålda svenska skönlitteraturens andel härav skulle alltså vara drygt 2 procent. Om man medräknade även den betydande försäljning av böcker som ägde rum via andra kanaler än A-bokhandeln och sålunda tog hänsyn till den totala bokmarknaden — vilken år 1961 torde ha haft ett värde av 250 à 300 miljoner kronor — skulle marknadsandelen för den svårsålda svenska skönlitteraturen vara 1 à 2 procent.

Näringsfrihetsrådets beslut m. m.

Sedan konkurrensbegränsningslagen antagits av statsmakterna anhöll Svenska bokförläggareföreningen hos näringsfrihetsrådet om tillstånd för förlagen att efter den 1 juli 1954 alltjämt få tillämpa fasta bokhandelspriser.

Till stöd för sin ansökning anförde bokförläggareföreningen bl. a. följande. Kommissionsbokhandeln var en förutsättning för den svenska förlagsverksamheten sådan den nu framträdde med en i förhållande till andra kulturländer och till vårt begränsade språkområde synnerligen rikt differentierad utgivning med mera än 3 000 boktitlar om året. Genom kommissionssystemet var kommissionärerna tvingade att hålla ett fullständigt lager av den nyare svenska bokutgivningen. Den stora nytgivningen tvingade kommissionärerna att använda stora lokaler och mycken arbetstid för lagerföring och redovisning. De risker och kostnader för förläggarna, som systemet medförde, gjorde, att förläggarna nödgades utöva en rigorös kontroll över bokhandelns skötsel samt tillse att icke flera kommissionärer tillsattes än befolkningsunderlaget tillät. Överlåtelse av kommissionärskap övervakades och köpekontrakten granskades. — Genom bruttoprissättningen fick bokhandlarna kompensation för kommissionssystemets olägenheter. Ett bibehållande av kommissionssystemet förutsatte att den nuvarande ordningen med bruttoprissättning upprätt-

hölls. För förlagens del skulle ett slopande av kommissionssystemet som en följd av bruttoprissättningens borttagande från ekonomisk synpunkt närmast innebära en vinst. En omläggning av bokutgivningspolitiken med större betoning på den lättsålda på bekostnad av den litterärt värdefulla men svårsålda litteraturen var emellertid därvid att befara. Detta skulle särskilt bli fallet med ett stort antal mindre och medelstora bokhandlare, vilka genom den skärpta konkurrensen skulle nödgas inskränka sina lager av svårsålda böcker och i stället koncentrera sin försäljning på lättsålda böcker. — Bokhandelns kulturella betydelse gjorde det värdefullt, att nyetablerande bokhandlare stimulerades genom att de på förhand kunde kalkylera sin mellanhandsvinst med någorlunda säkerhet. Den kvalitetskonkurrens i form av god service, som rådande system medförde, hade visat sig betydelsefull. Systemet möjliggjorde också, att allmänheten hade rätt att byta böcker i vilken bokhandel som helst oberoende av var de var köpta. — Även om försäljningen av den svårsålda men litterärt värdefulla litteraturen icke var så stor i de små och medelstora boklådorna, utgjorde det dock en stor fördel, att denna litteratur fanns tillgänglig där och genom att exponeras på diskar och i fönster gav unga, ännu icke uppmärksammade men lovande författare större möjligheter att bli kända. Denna extra möjlighet till reklam utgjorde en av förutsättningarna för förlagen att satsa på nyssnämnda slag av författare, även om deras utsikter föreföll osäkra. — Prissänkningar som blev möjliga i händelse fri konkurrens i bokhandelsledet genomfördes, kunde icke väntas bli av den storleken att de nämnvärt kunde påverka den allmänna läslusten och därmed öka intresset för värdefull litteratur. Beträffande de s. k. billighetsböckerna utövade konkurrensen förlagen emellan redan en starkt pristryckande effekt.

Omfattande utredning förebragtes inför näringsfrihetsrådet. Bl. a. utfördes enligt rådets uppdrag en ingående utredning av professorn i företagsekonomi Ulf af Trolle beträffande frågan om verkningarna av att slopa bruttoprissättningen på böcker och om möjligheterna att uppmjuka konkurrensbegränsningen inom bokhandeln. af Trolle anförde i sitt utlåtande sammanfattningsvis följande.

Bruttoprissystemet inom bokdistributionen har först bedömts med utgångspunkt från de bedömningsnormer jag tillämpade i min utredning för Nyetableringssakkunniga och den därpå grundade rekommendationen, att bruttoprissystemet i princip borde förbjudas. Jag har därvid kommit till slutsatsen, att om utredningen och de därpå grundade övervägandena åren 1951—1953 enbart avsett bokdistributionen, skulle jag icke ha föreslagit ett förbud mot bruttoprissättning. — Därefter har utvecklingen vid en övergång till helt fri bokdistribution analyserats. Analysen har visat, att bokdistributionen sannolikt skulle förbilligas, och att besparingen skulle vara i storleksordningen 5 milj. kronor per år. Utöver denna kostnadssiffra bör dock nämnas risken för en kostnadshöjning för förlagen för expedition och kundbearbetning, vilken icke kunnat beräknas och därmed utgör ett ytterligare osäkerhetsmoment. Samtidigt med kostnadsminskningen skulle prestationerna öka i ett och minska i två avseenden. Den lättsålda litteraturen av bestsellertyp som f. n. är förbehållen bokhandeln genom ensamrättsbestämmelserna skulle få ökad spridning och bli lättillgängligare. Den nuvarande bokhandeln skulle ändra karaktär och

erbjuda ett minskat urval och en minskad service, och antalet bokhandelsföretag skulle därjämte sannolikt minska. Utgivningen av mer svårsålda böcker skulle minska. Det är inom denna grupp, som man kan vänta sig att finna den kulturellt mest värdefulla litteraturen. — I nästa etapp har därefter granskats möjligheterna att eliminera olägenheter genom en övergång till fri bokdistribution, varvid de nämnda prestationsminskningarna betraktats som olägenheter. Jag har därvid kommit till slutsatsen, att detta icke kan genomföras inom ramen för ett system, som i princip är fritt. Om man önskar övergå till ett fritt system, måste man samtidigt acceptera olägenheterna.

Härefter uttalade af Trolle, att valet enligt hans uppfattning stod mellan att antingen övergå till en fullt fri bokdistribution och därvid acceptera de olägenheter denna medförde från kulturell synpunkt eller att bibehålla nuvarande system med praktiskt möjliga och lämpliga modifikationer och att i övrigt acceptera de olägenheter detta kunde medföra. Valet måste bli beroende av den personliga värderingen av bokproduktionens och bokdistributionens nuvarande prestationer. Det rörde sig sålunda om en ofrånkomlig subjektiv värdering, och af Trolle önskade understryka, att när han i utlåtandet verkställde en sådan det skedde på uttryckligt uppdrag. Hans personliga värdering ledde till rekommendationen, att näringsfrihetsrådet skulle söka en lösning i ett system av nuvarande typ med vissa uppmjukningar, som kunde anses lämpliga.

Utlåtandet utmynnade i ett förslag, att Bokförläggareföreningen skulle beviljas en dispens på fem år på vissa angivna villkor.

Näringsfrihetsrådet upptog Bokförläggareföreningens ansökning till slutlig prövning i beslut den 21 maj 1958. Rådet anförde bl. a. följande.

Det nuvarande systemet med en mångskiftande bokutgivning och ett stort antal boklådor med rikhaltigt sortiment medför förhållandevis höga kostnader, bl. a. för lagring och hantering av böckerna. Av den utredning som gjorts i ärendet framgår att en övergång till fri handel med böcker skulle medföra kostnadsänkningar, som i sin tur skulle inverka på bokpriserna i sänkande riktning. I utredningen har kostnadsänkningarna uppskattats till storleksordningen 5 milj. kronor per år. Näringsfrihetsrådet anser det för sin del icke uteslutet att dessa, åtminstone efter en viss tids förlopp, skulle kunna bli än större på grund av den priskonkurrens som skulle komma till stånd. Men även om prissänkningarna skulle stanna vid det belopp som uppskattningsvis angivits i utredningen, måste självfallet denna effekt anses såsom i och för sig gynnsam ur allmän synpunkt.

Enligt utredningen i ärendet skulle emellertid ett uppgivande av de nuvarande konkurrensbegränsningarna och därmed av sortimentstvänget också kunna väntas få den effekten att strukturen av den svenska bokhandeln och, på något längre sikt, av bokutgivningen förändrades. Den del av den mera lättsålda litteratur som för närvarande är förbehållen bokhandeln skulle spridas på flera försäljningsställen och sålunda bli lättillgängligare för allmänheten. Den nuvarande sortimentsbokhandeln skulle i allmänhet komma att erbjuda minskat urval och sämre service. Vidare skulle enligt utredningen antalet bokhandelsföretag i egentlig mening troligen minska. Det minskade urvalet skulle främst gå ut över den mera svårsålda litteraturen. I utredningen framhålls att det är sannolikt att däribland ofta ingår de kulturellt mest värdefulla böckerna. Bokförlagens utgivningspolitik bedömes komma att på-

verkas av minskningen av sortimentet i så måtto att förlagen skulle avstå från utgivningen av en del värdefullare böcker, som genom nuvarande sortimentsystem kan få en viss avsättning, även om den är begränsad.

Enligt näringsfrihetsrådets uppfattning kan icke bortses från den förlust ur kulturell synpunkt — nämligen minskat urval och sämre service i bokhandeln och minskad utgivning av värdefull litteratur — vilken sålunda kan befaras som en följd av att de nuvarande konkurrensbegränsningarna borttages.

Näringsfrihetsrådet har vid vägande av de olika omständigheterna kommit till den slutsatsen att tillstånd för närvarande icke bör vägras bokförlagen att tillämpa bruttoprissättning. Rådet har därvid särskilt beaktat de kulturella synpunkterna på frågan. Med hänsyn till angelägenheten av att frågan tid efter annan skall kunna omprövas mot bakgrunden av den fortsatta utvecklingen bör dispensen bli tidsbegränsad. En begränsning till omkring fem år finner rådet rimlig.

I beslutet lämnade näringsfrihetsrådet samtliga förlag i riket tillstånd för tiden till och med den 31 december 1962 att av företagare inom senare försäljningsled betinga sig att vid försäljning av böcker i riket visst pris icke fick underskridas.

Som förutsättning för beståndet av tillståndet skulle gälla att Bokförläggareföreningen genomförde vissa i det föregående omnämnda uppmjukningar beträffande prisgränsen för billighetslitteratur, etableringskontrollen m. m.

I slutet av år 1961 anhöll Svenska bokförläggareföreningen hos näringsfrihetsrådet om tillstånd att efter den 31 december 1962 alltjämt få tillämpa fasta bruttopriser.

Till stöd för sin ansökan om fortsatt dispens åberopade Bokförläggareföreningen att den svenska bokhandelns höga standard i kulturellt avseende icke skulle kunna upprätthållas utan ett bruttoprissystem. Föreningen hänvisade härvid i första hand till utredningen i 1958 års ärende och till det beslut näringsfrihetsrådet då fattade. Riktigheten av de där gjorda bedömningarna hade enligt föreningens uppfattning bekräftats av utvecklingen efter det gamla beslutet. Erfarenheten inom olika branscher visade, att en övergång till fri prissättning innebar ett kraftigt incitament för tillverkare av märkesvaror att koncentrera sig på varor som kunde framställas i »långa serier». För bokutgivningens del innebar det, att fri prissättning skulle gynna utgivning av bestsellers och försvåra utgivning av värdefull litteratur. Att rubba grunderna för det svenska bokhandelssystemet föreföll särskilt omotiverat, eftersom man vid jämförelser fann att knappast något land uppvisade en bättre bokhandel än Sverige.

Sedan dispensen från bruttoprisförbudet interimistiskt förlängts i flera omgångar upptogs föreningens ansökan till slutlig prövning i beslut den 17 mars och den 28 oktober 1965.

I beslutet den 17 mars anförde rådet bl. a., att det nu tillämpade bokhandelssystemet har vissa fördelar från konsumenternas synpunkt. Rådet framhöll även att den allmänna utveckling som ägt rum sedan år 1958 uppvisar värdefulla drag

och erinrade härvid bl. a. om självlvalssystemets utbredning och den ökade utgivningen av prisbilliga kvalitativa pocket-böcker och liknande.

Emellertid hade systemet enligt näringsfrihetsrådets mening också betydande olägenheter. Rådet erinrade till en början om att systemet medför förhållandevis höga kostnader för lagring och hantering av böckerna. En övergång till fri handel med böcker skulle medföra kostnadssänkningar, som i sin tur skulle inverka på bokpriserna i sänkande riktning. Storleken av kostnadssänkningarna på grund av övergången kunde svårigen mätas, bl. a. därför att de kunde motverkas eller uppvägas av kostnadsökningar som inträder av andra orsaker. Det väsentliga var emellertid att fördelaktiga verkningar i kostnads- och prishänseende kunde väntas på längre sikt genom att friare konkurrensförhållanden ledde till en mera dynamisk utveckling med kraftigare rationalisering inom branschen. Bruttoprisförbudet och näringsfrihetsrådets restriktivitet när det gällde dispenser från förbudet hade haft till följd, att bruttoprissättningen upphört på alla områden av någon betydelse med undantag av bokhandeln. När man överblickade utvecklingen inom detaljhandeln i allmänhet under de drygt tio år som bruttoprisförbudet varit i kraft, kunde utan tvekan fastslås, att övergången till friare konkurrensvillkor varit fördelaktig från allmän synpunkt. Även om böcker i vissa avseenden icke var jämförbara med andra varor, gav dessa erfarenheter ytterligare tyngd åt de allmänna principiella skäl som talade emot en fortsatt tillämpning av bruttopriser inom bokhandeln.

Näringsfrihetsrådet fortsatte.

Den nuvarande uppbyggnaden av handeln med böcker innebär en omfattande, fast och detaljerad reglering av branschen som helhet; i bokhandelsledet är konkurrens i friare former — om man bortser från att ensamrätten icke omfattar böcker under prisgränsen — så gott som utesluten. Det bundna systemet är ägnat att konservera föråldrade metoder, och det kan ej uteslutas, att det bidrager till att försämra bokens möjligheter att konkurrera med andra varor om konsumenternas köpkraft. Systemet verkar hämmande på en tänkbar utveckling av nya former för spridningen av böcker. Sortimentstvängnet, som nu anses garantera denna spridning, innefattar otvivelaktigt en ekonomisk belastning för distributionen och därmed för bokkonsumenterna. Redan i 1958 års beslut uttalade näringsfrihetsrådet, att det icke föreföll osannolikt att de förhållandevis höga lagrings- och hanteringskostnaderna inom branschen skulle öka i avsevärd mån med en stigande kostnads- och löneutveckling och härigenom åstadkomma ett tryck på den nuvarande strukturen, varvid det var angeläget att en gradvis anpassning efter de ändrade ekonomiska betingelserna icke i onödan försvårades eller fördröjdes genom konstlade spärrar. Dessa uttalanden har än större tyngd i dagens läge.

Som en allvarlig olägenhet bedömer näringsfrihetsrådet den stelhet, som kännetecknar det nuvarande regleringssystemet inom bokbranschen. Ett exempel på denna stelhet är svårigheten att uppnå en tillfredsställande metod att tillgodose önskemålen från studerande vid de högre undervisningsanstalterna om kurslitteratur till så låga priser som möjligt, ett önskemål som måste anses mycket beaktansvärt. Det torde emellertid, såsom också anförts från bokbranschens sida, vara praktiskt ogörligt att behålla det nuvarande regleringssystemet i princip, om samtidigt väsentliga ingrepp göres däri. Om studenterna fick en undantagsställning, kunde även andra kategorier resa berättigade anspråk på samma förmån.

Rådet uppehöll sig även vid frågan vilken rent ekonomisk betydelse den svår-sålda litteraturen har för förlagen och anförde därvid följande (den omnämnda särskilda utredningen, som utförts av statens pris- och kartellnämnd, har kortfattat återgivits i det föregående).

Rådet fäster stort avseende vid de beräkningar som härvidlag numera föreligger genom en i ärendet särskilt verkställd utredning. Även med beaktande av de i utredningen omnämnda möjliga felkällorna och oavsett om jämförelser sker genom andra relationstal än de i utredningen angivna, ger denna otvetydigt vid handen, att det här gäller en företeelse med starkt begränsad ekonomisk räckvidd. Redan detta innebär, att frågan om man kan övergå till ett friare bokhandelssystem utan att detta väsentligt skulle påverka principerna för förlagens utgivning kan bedömas mera optimistiskt än tidigare. I detta sammanhang bör erinras om att den kulturellt värdefulla litteraturen ingalunda omfattar endast svår-sålda böcker, och att många böcker av bestsellertyp har högt litterärt värde.

Näringsfrihetsrådet anförde i övrigt bl. a. att det, vilket bokhandelssystem man än har, torde vara nödvändigt i vart fall för de större bokförlagen att i eget intresse satsa på ett antal ännu icke uppmärksammade men såsom lovande bedömda författare, på vilkas verk man till en början måste räkna med att göra förluster. Vidare fick man förutsätta, att den ambition, som många bokförläggare har att utge böcker av kulturellt värde, kommer att bestå även i fortsättningen. Det fanns vidare anledning anta att avsättningsunderlaget för kvalificerad litteratur redan nu i betydande mån utgörs av bibliotek, bokcirklar och liknande, och försäljningen till dem kommer även med ett modifierat bokhandelssystem att kunna bestå och utvidgas. Vidare framhölls att man kunde tänkas finna nya former för stöd av litterärt värdefulla alster genom medverkan från det allmänna.

Rådet uttalade även att jämförelser i olika avseenden mellan bokhandeln i Sverige och i andra länder icke kunde tillmätas större vikt vid bedömningen, eftersom förhållandena och traditionerna i alltför många hänseenden skiljer sig från land till land. Det kunde särskilt påpekas att utländska motsvarigheter till det svenska kommissionssystemet med sortimentstvång enligt vad som uppgivits från bokbranschens sida finns blott i Danmark och Norge.

Näringsfrihetsrådet förklarade sig ha kommit fram till att man icke behövde befara att egentliga kulturella skadeverkningar skulle uppkomma genom en övergång till ett friare bokhandelssystem. Det bundna systemets olägenheter, å andra sidan, hade enligt näringsfrihetsrådets mening blivit alltmera besvärande, och de kunde väntas efter hand framträda ytterligare. Vid vägande av de olika omständigheterna hade näringsfrihetsrådet kommit till den slutsatsen, att det hittillsvarande bundna bokhandelssystemet borde ersättas av en friare ordning utan bruttoprissättning. Ansökan om dispens kunde därför i princip icke bifallas. Viss övergångstid ansågs emellertid erforderlig.

Frågan om övergångstid upptogs till prövning i beslutet den 28 oktober 1965. I detta lämnade rådet samtliga förslag i riket övergångsvis tillstånd för tiden till och med den 31 mars 1970 att av företagare inom senare försäljningsled betinga sig att vid försäljning av böcker i riket visst pris icke må underskridas.

Frågan om dispens från bruttoprisförbudet beträffande handeln med noter har behandlats på likartat sätt. I beslut den 21 maj 1958 lämnade näringsfrihetsrådet efter ansökan av Svenska musikförläggare föreningen samtliga förlag i riket dispens från bruttoprisförbudet med avseende å handeln med noter till och med den 31 december 1962. Sedan dispensen interrimistiskt förlängts upptogs frågan om fortsatt dispens till slutlig prövning i beslut den 6 december 1965. I detta beslut fann näringsfrihetsrådet Musikförläggareföreningens ansökan om fortsatt dispens från bruttoprisförbudet icke kunna bifallas. Rådet lämnade emellertid samtliga förlag i riket övergångsvis tillstånd för tiden till och med den 31 mars 1970 att av företagare inom senare försäljningsled betinga sig att vid försäljning av noter i riket visst pris icke må underskridas.

I sin motivering för det sistnämnda beslutet anförde rådet följande.

Handeln med musiknoter utgör en liten bransch, och endast för några få återförsäljare har notförsäljningen väsentlig ekonomisk betydelse. Ett stort antal bokhandlare säljer även noter, och i övrigt tillhandahålls noter av musikhandlare vanligen såsom komplement till försäljningen av musikinstrument, grammofonskivor och andra omsättningsmässigt viktigare varor. Då notförsäljningen sålunda i stort sett handhas av företag som huvudsakligen är inriktade på försäljning av andra förnödenheter, talar i och för sig starka skäl för att det för handeln i övrigt gällande förbudet mot fasta bruttopriser blir tillämpligt även inom handeln med noter och att denna handel organiseras enligt ett friare system, liksom fallet kommer att bli i bokbranschen efter rådets tidigare detta år meddelade beslut. Rådet anser, i likhet med vad som uttalats för bokhandelns del, att egentliga kulturella skadeverkningar numera icke behöver befaras uppkomma genom en övergång till ett friare nothandelssystem, särskilt som endast ett begränsat antal återförsäljare synes hålla ett väl-sorterat lager omfattande även mera svårsålda noter. En erforderlig omställning kan även väntas bli mindre ingripande än i bokbranschen, eftersom konkurrensbegränsningarna inom nothandeln i åtskilliga avseenden är mindre långtgående än ifråga om böcker.

Motionerna

I motionerna I: 794 av herr Bengtson m. fl. och II: 927 av herr Sundman m. fl. anförts bl. a. att näringsfrihetsrådets beslut kommer att medföra att antalet väl-sorterade boklådor minskar. I vilken grad kan ännu icke förutspås, men risken för att ett 100-tal bokaffärer kommer att läggas ner anses inte vara överdriven. I första hand drabbas landsorten och glesbygden. En amerikanisering av bokhandeln med åtföljande förflackning av kulturlivet kan enligt motionärerna väntas. De mindre förlagen såväl som de mindre boklådorna kommer i kläm i en priskonkurrens, som kanske genom centrala upphandlingar till stat och kommun rycker undan grundvalen för många bokaffärer ute i landet, vilka för sin existens är beroende av försäljningen till bibliotek och skolor.

Erfarenheter från andra länder utan fasta bokpriser, t. ex. Kanada, visar enligt vad motionärerna anför att bokpriserna stiger i en fri marknad med undantag för vissa bestsellers.

Det vore enligt motionärernas mening olyckligt om man, samtidigt som stora insatser göres för att vitalisera kulturlivet på olika områden, skulle slå sönder ett

bokhandelssystem, som stått som ett exempel för många andra kulturländer. Den fråga det gäller sägs inte vara enbart ett kommersiellt problem utan en kulturpolitisk angelägenhet av största vikt, och statsmakterna bör därför icke undandra sig ansvaret för utvecklingen.

Motionärerna anser att tiden för bokhandelns dispens från bruttoprisförbudet bör utsträckas ytterligare fem år efter den 1 april 1970 och att förslagsvis utredningen angående litteraturstöd m. m. bör få i uppdrag att under den fortsatta dispens tiden följa verkningarna av den liberalisering av bokhandelssystemet, som bör stimuleras och ske under det fasta bokprisets skydd.

I motionerna I: 804 av herr Skärman och II: 933 av herrar Wachtmeister och Ringaby anförs bl. a. att den nyssnämnda utredningen enligt årets riksdagsberättelse beräknas arbeta under hela år 1969 och att det torde vara uteslutet, att dess verksamhet kan ge något resultat, innan dispensen upphör. Det nuvarande bokhandelssystemet har då raserats utan att man satt något annat i stället. En sådan utveckling anser motionärerna ej vara önskvärd.

Motionärerna anför vidare att en följd av förbudet mot fasta bruttopriser synes bli att de större förlagskoncernerna blir än större; vi får en genom omöjligheten för småförlagen att konkurrera ännu starkare koncentration inom förlagsvärlden, vilket sägs vara en säregen följd av en lag, som anges vilja förhindra konkurrensbegränsning.

I utlandet har man enligt motionärerna med beundran sett på vårt bokhandelssystem och där säkrat de fasta priserna, senast i England och Holland. Erfarenheterna från andra länder med fria priser talar ett varnande språk, heter det i motionerna.

Motionärerna menar att ett förbud mot fasta bruttopriser blir mera till skada än till gagn och att i varje fall ett sådant förbud icke kan införas, förrän en mängd sidoproblem lösts, vilka åtminstone delvis behandlats av litteraturstödsutredningen. En fortsatt dispens hade varit det enklaste förfarings sättet, men då näringsfrihetsrådets beslut år 1965 visat, att detta icke är en framkomlig väg, återstår blott lagändring.

1964 års riksdag

Vid 1964 års riksdag väcktes motion (II: 529) vari yrkades i första hand att böcker och musikalier skulle undantas från konkurrensbegränsningslagens tillämpningsområde. I andra hand yrkades att 4 § i lagen skulle kompletteras med en föreskrift innebärande att dispens från bruttoprisförbudet skulle beviljas för tio år varje gång.

Andra lagutskottet anförde bl. a. (2LU 1964: 59) att bruttoprissystemet är förenat med avsevärda nackdelar. Om det skulle kunna tillåtas beträffande böcker och musikalier syntes det nödvändigt att marknaden övervakades effektivt och att de uppmjukningar föreskrevs som var möjliga utan att syftet med bruttoprissättningen förfelades. Härvidlag borde näringsfrihetsrådets dispensgivning vara ett lämpligt instrument. Det torde enligt utskottet kunna förväntas att rådet beaktade

de olägenheter som kunde vara förenade med alltför korta dispensperioder och avvägsde dessa på ett med hänsyn till samtliga omständigheter lämpligt sätt.

På hemställan av utskottet avslogs motionen av riksdagen.

Vissa framställningar hos Kungl. Maj:t

Under år 1968 har hos Kungl. Maj:t gjorts vissa i motionerna omnämnda framställningar i anslutning till beslutet om fri prissättning på böcker. Sådana framställningar har gjorts bl. a. av Kulturarbetarnas socialdemokratiska förening i Stockholm, Svenska bokhandlareföreningen och Sveriges författarförening.

I sin framställning den 20 mars 1968 anför de socialdemokratiska kulturarbetarna bl. a. att när bokhandelns hittillsvarande ensamrätt att sälja de mest gångbara böckerna upphör, så upphör också bokhandelns skyldighet att hålla ett omfattande lager av mer svårsålda böcker, främst svensk och utländsk skönlitteratur. Allt talar för att det blir omöjligt för bokhandlare på mindre och medelstora orter att hålla mer än ett mycket begränsat sortiment. Detta får återverkningar också av kulturpolitiskt slag: dels berövas många bokköpare och bokläsare i vårt land möjligheten att fritt välja litteratur, dels kommer sannolikt förlagens möjligheter att ge ut redan tidigare svårsåld litteratur att minska när förutsättningarna försvinner att på kommissionsbasis få en riksomfattande spridning av dessa böcker.

Kulturarbetarna framhåller vidare att kommersiella värderingar har fått fälla utslaget vid näringsfrihetsrådets beslut att inte medge dispens från det rådande bruttoprisförbudet när det gäller böcker. Enbart sådana överväganden kan dock inte få vara bestämmande när det gäller bokmarknaden. I länder som Holland och England har, uppges det, med hänsyn härtill nyligen gjorts undantag på detta område från bruttoprisförbudet. Man finner det olyckligt att ett sådant undantag inte gjorts av näringsfrihetsrådet. Kulturarbetarna anser att starka kulturpolitiska skäl talar för att det nuvarande bokhandelssystemet — med lämpliga modifieringar — skulle utgöra den bästa basen för de samhällsinsatser för litteraturen som är nödvändiga som led i en aktiv kulturpolitik. Att utforma dessa åtgärder i en tid som präglas av väntade förändringar eller, om de skulle komma att fördröjas, under en svår omställningsperiod, måste komma att innebära betydande risker bl. a. för felaktiga beslut. Det vore bättre att den av näringsfrihetsrådet medgivna övergångstiden förlängdes ytterligare någon tid, så att en utredning fick tillfälle att bedöma formerna för bokdistributionen i vårt land mot bakgrund av såväl konsumtionsvanor som de kulturpolitiska åtgärder som kan anses önskvärda och lämpliga. Man fruktar att ett slopande av de fasta bokpriserna kan komma att få olyckliga konsekvenser för debuterande författare, för mindre förlag med ambitiösa utgivningsprogram, för bokhandlare på mindre orter och i sista hand för bokköpare och bokläsare, som får räkna med att färre böcker kommer att utges och att antalet välsorterade bokhandlare kommer att nedgå främst på små och medelstora orter. Bokkonsumenterna får härigenom sin valfrihet allvarligt beskuren.

Kulturarbetarna föreslår i sin framställning bl. a. att en utredning tillsätts för att

utreda de olika former för statligt stöd åt bokproduktionen som kan vara påkallade. Ett ytterligare uppskov med förbudet mot fasta bokpriser kan enligt deras mening vara berättigat under utredningstiden.

Svenska bokhandlareföreningen anför i sin framställning den 22 april 1968 att de fasta bokpriserna är en absolut förutsättning för en väl sorterad och serviceinriktad bokhandel även på mindre platser i landet. Enligt föreningen är det uppenbart, att en försämring av bokförsörjningen är att vänta trots alla försök att hejda en sådan utveckling. En minskning av antalet väl sorterade bokaffärer kommer att inträda, vilket leder till en kulturell utarmning. De större företagen kommer att bli ännu större samtidigt som de mindre helt eller delvis kommer att försvinna. Detta är samma utveckling, som man torde kunna vänta på förlagssidan och som måste innebära en ytterligare koncentration till de största förlagen. Bokhandelns sortiment kommer, heter det vidare, att rationaliseras i enlighet med de ekonomiska lagarna, vilket innebär en begränsning av urvalet.

Bokhandlareföreningen omnämner i sin framställning att förhandlingar om ett nytt bokhandelssystem har förts mellan bokförläggare och bokhandlare. Vid dessa förhandlingar har bl. a. eftersträvat ett enklare och mindre kostnadskrävande bokhandelssystem. De resultat, man sålunda eftersträvat, bör enligt föreningens mening kunna tillämpas i en avsevärt liberaliserad bokhandel i framtiden under den förutsättningen, att det fasta bokpriset kan räddas. En eventuell avveckling av den nuvarande nyetableringskontrollen och bokhandelns ensamrätt att sälja vissa böcker skulle leda till större frihet för boksäljande affärer att konkurrera med service åt allmänheten och rik lagerhållning samt möjliggöra inrättandet av specialboklådor i större samhällen m. m. Därigenom skulle en väsentlig del av önskemålen om ett friare bokhandelssystem kunna tillmötesgå. En priskonkurrens måste däremot likasom i andra branscher med logisk nödvändighet leda till butiksdöd och bortrationalisering av svårsålda men oundgängliga böcker.

Föreningen ansluter sig till framställningen från de socialdemokratiska kulturarbetarna i vad den gäller behovet av en utredning under förutsättning att övergångstiden för en fri bokmarknad förlängs med den tid, som utredningen beräknas pågå.

Sveriges författareförening har i skrivelse den 22 april 1968 hemställt bl. a. att chefen för utbildningsdepartementet snarast till övervägande upptar möjligheterna att lagstiftningsvägen eller eljest bevilja bokmarknaden dispens från bruttoprisbestämmelserna till dess konsekvenserna av ett hävande därav allsidigt belysts och åtgärder mot negativa verkningar föreslagits.

Kungl. Maj:t har under hänvisning till den nedan nämnda utredningen angående litteraturstödet lämnat framställningarna utan åtgärd.

Utredning angående frågan om litteraturstöd m. m.

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 6 juni 1968 har sakkunniga tillkallats för att utreda frågan om litteraturstöd m. m. (direktiv i 1969 års riksdagsberättelse U: 49).

De sakkunniga skall bl. a. bedöma på vilka områden konsumtionsfrämjande åtgärder är påkallade och vilken metodik som bör tillämpas för sådana åtgärder. De skall vidare klarlägga vad som från samhällets sida kan göras för att underlätta spridningen av den kvalitetslitteratur som har svårigheter att nå ut.

Mot bakgrund av de behov av och möjligheter till åtgärder som man finner vara för handen på konsumtions- och distributionsområdena skall de sakkunniga granska om det är påkallat att genom särskilda produktionsstödjande åtgärder främja viss bokutgivning. Uppmärksamhet skall framför allt ägnas former av stöd som har återverkningar inte endast i produktionsledet utan även i distributions- och konsumtionsleden, varvid t. ex. möjligheterna att få till stånd utgivning av prisbilliga utgåvor av ny svensk skönlitteratur skall undersökas. Bibliotekens roll och möjligheter även i detta sammanhang skall klarläggas. De kategorier av litteratur för vilka stödåtgärder kan övervägas av utredningen skall i princip begränsas till sådan skönlitteratur, barn- och ungdomslitteratur samt facklitteratur — bortsett från facklitteratur av handbokstyp — som är kulturellt värdefull och behöver men inte på annat sätt får stöd för att komma ut. Det skall inte vara fråga om insatser som syftar till att avlasta förlagen deras normala utgifter.

I direktiven nämns att en metod som har tillkommit för att ge effekt i flera avseenden sedan år 1965 prövats i Norge. I denna ingår stödköp av nyutkommen inhemsk skönlitteratur i form av presentationsexemplar till folkbiblioteken. Denna inköpsordning syftar till att höja författarnas bokintäkter, sänka bokpriserna, ge större trygghet för förläggare av ny inhemsk skönlitteratur och främja spridningen av sådan litteratur. De sakkunniga skall beakta de synpunkter för och emot systemet som har framförts i debatten och den slutliga värdering av försöksverksamheten som väntas bli framlagd för det norska Stortinget.

Här må också hänvisas till ett i andra kammaren den 16 maj 1968 av chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Palme, lämnat svar på en enkel fråga angående utredning rörande bokmarknadens problem.

Branschöverenskommelse

De i det föregående nämnda förhandlingarna inom bokbranschen har resulterat i en den 9 januari 1969 träffad överenskommelse mellan företrädare för Svenska bokförläggareföreningen och Svenska bokhandlareföreningen. Överenskommelsen har enligt företaget träffats i avsikt att skapa förutsättningar för att det skall finnas ett tillräckligt antal i fråga om svensk litteratur välsorterade boklådor även sedan den dispensvis medgivna rätten att upprätthålla fasta bruttopriser på böcker samt kommissionsförhållande mellan Svenska bokförläggareföreningen och enskilda bokhandlare, som har sin förutsättning i de fasta bruttopriserna, upphört.

Överenskommelsen får tillträdas av bokhandlare och bokförläggare som uppfyller vissa angivna krav. Tillträder bokförläggare (bokhandlare) överenskommelsen, blir han i enlighet med överenskommelsens innehåll bunden i förhållande till de

bokhandlare (bokförläggare) som tillträtt eller tillträder överenskommelsen. Enligt överenskommelsen är bokhandlare skyldig att från varje bokförläggare i kommission motta ett exemplar och under viss tid saluhålla de nyheter bokförläggaren utger (abonnemang). Bokförläggare är skyldig att tillstålla bokhandlaren ett abonnemangsexemplar av varje ny titel. Förutom den rabatt på anviget cirkapris i förhållande till storleken av verkställda inköp som bokförläggare är beredd att lämna envar återförsäljare för motsvarande prestation äger bokhandlare för abonnemangsåtagandet och sortimentsfunktionen åtnjuta viss i överenskommelsen angiven ersättning.

Överenskommelsen innehåller bestämmelser också om retur av böcker, realisation och skolböcker.

Utskottet

1953 års lag om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet har till syfte att främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet. I lagen stadgas bl. a. förbud mot den form av konkurrensbegränsning som systemet med fasta bruttopriser utgör. Detta system innebär att en företagare betingar sig av företagare inom senare försäljningsled att vid försäljning av vara visst pris inte får underskridas eller till ledning för prissättningen inom senare försäljningsled eljest anger visst pris, såvida det därvid inte kommer till uttryck att priset får underskridas. Från förbudet äger näringsfrihetsrådet under vissa förutsättningar meddela dispens. Såvitt avser handeln med böcker och noter har sedan lagens ikraftträdande fortlöpande dispens lämnats i en serie olika beslut. I år 1965 meddelade beslut har rådet slutligen — samtidigt som rådet förklarat att fortsatt dispens icke kan meddelas — övergångsvis meddelat samtliga förlag i riket dispens från bruttoprisförbudet såvitt avser handeln med böcker och noter för tiden t. o. m. den 31 mars 1970.

I motionerna I: 794 av herr Bengtson m. fl. och II: 927 av herr Sundman m. fl. hemställs att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skall uttala att dispensen bör utsträckas under ytterligare fem år.

I motionerna I: 804 av herr Skårman och II: 933 av herrar Wachtmeister och Ringaby föreslås att böcker och musikalier skall genom lagändring undantas från förbudet mot fasta bruttopriser.

Till stöd för yrkandena har i huvudsak åberopats det s. k. kulturargumentet. Det resonemang som härvid förs och som utskottet längre fram i detta utlåtande tar ställning till innebär i korthet följande. Boksortimentet i den svenska bokhandeln är f. n. mycket brett. Detta sammanhänger med det inom branschen tillämpade kommissionssystemet. Genom detta tvingas de större bokhandlarna att hålla ett fullständigt lager av den nyare svenska bokutgivningen. Systemet medför förhållandevis höga kostnader, bl. a. för lagring och hantering av böckerna. Genom bruttoprissättningen kompenseras bokhandlarna för dessa olägenheter. Med kommissionssystemet är förenat också andra konkurrensbegränsningar såsom principiell ensamrätt för förlagens kommissionärer att sälja böcker samt etableringskontroll. Över-

gången till en helt fri bokdistribution kommer att medföra att andra försäljningskanaler än den reguljära bokhandeln utökar sina sortiment med den mest lättillgängliga och lättsålda litteraturen. Bokhandeln måste anpassa sig härtill, vilket sker genom att den erbjuder ett minskat urval och en sämre service. Det minskade urvalet drabbar främst kulturellt värdefulla men svårsålda böcker. Utgivningen av sådana böcker minskar. Antalet bokhandelsföretag nedgår.

Vad först gäller motionerna I: 794 och II: 927 vill utskottet anföra följande.

Enligt konkurrensbegränsningslagen ankommer det på näringsfrihetsrådet att pröva frågor om dispens från det i lagen stadgade förbudet mot fasta bruttopriser. I fråga om böcker och noter har rådet senast utlåtit sig i de förut nämnda besluten år 1965. Motionsyrkandet syftar till ett ställningstagande från riksdagens sida till dessa beslut. Enligt § 90 regeringsformen äger emellertid riksdagen icke ingå i prövning av frågor som rör tillämpningen av lag i särskilt ärende. Motionerna kan därför icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

I fråga om det i motionerna I: 804 och II: 933 framställda yrkandet om lagändring må anföras följande.

Det torde få anses utrett att det nuvarande bokhandelssystemet medför höga kostnader och att en övergång till fri handel kan väntas medföra en gynnsam prisutveckling och leda till att handeln med böcker rationaliseras. Å andra sidan har det anförts att systemet också har vissa fördelar. Särskilt har nämnts de från kulturell synpunkt värdefulla verkningarna av det med kommissionssystemet förbundna sortimentstvånget. Det synes inte vara uteslutet att ett slopande av konkurrensbegränsningarna kan i någon mån leda till risker för minskat urval och sämre service i bokhandeln samt minskad utgivning av svårsåld litteratur. Det framstår dock knappast som sannolikt att en övergång till ett friare system kommer att få några egentliga skadeverkningar. Frågan rör till stor del möjligheterna för den svårsålda men kulturellt värdefulla litteraturen att i fortsättningen få spridning. Det kan då till en början konstateras att bruttoprissystemet långt ifrån innebär något fullgott skydd för denna typ av litteratur, för vilken de ekonomiska förhållandena redan är bekymmersamma. Det är knappast realistiskt att utgå från att den står och faller med bruttoprissystemet. Någon radikal ändring av förlagens utgivningspolitik så att de fortsättningsvis skulle avstå från att ge ut goda men svårtillgängliga böcker behöver man knappast räkna med. Det måste anses vara ett starkt intresse för förläggarna att litteraturen hålls levande genom en framsynt utgivningspolitik, som lämnar utrymme även för exempelvis böcker, som företräder nya strömningar inom litteraturen och åtminstone till en början har en begränsad läsekrets.

Det måste också betonas att den svårsålda litteraturen har en starkt begränsad ekonomisk betydelse. Som framgår av den föregående redogörelsen har försäljningsvärdet år 1961 av såsom svårsåld betecknad svensk skönlitteratur räknat i konsumentpris beräknats till mellan 3 och 4 miljoner kronor. Den totala bokförsäljningen i bokhandeln hade samtidigt ett värde av omkring 150 miljoner kronor. Även om den svårsålda men kulturellt värdefulla litteraturen är viktig och angelägen synes det — mot bakgrunden av de nämnda relationerna — knappast vara

motiverat att enbart av hänsyn till den bibehålla hela branschen vid ett system, som i övrigt har uppenbara nackdelar. De kulturella synpunkter som gör sig gällande i sammanhanget bör i stället tillgodoses genom en aktiv kulturpolitik och välavvägda stödåtgärder. Som nedan framgår finns också anledning räkna med att sådana skall komma till stånd.

Utskottet vill vidare framhålla att det inte är troligt att en så intensiv priskonkurrens kommer att uppstå i fråga om den låtsålda litteraturen att grundvalarna för den nuvarande sortimentsbokhandeln rubbas. Övergången till cirkapriser skapar visserligen förutsättningar för priskonkurrens men erfarenheterna från andra branscher torde visa att följsamheten mot cirkapriserna ofta är hög. Den välsorterade och i övrigt välskötta bokhandeln torde allt framgent ha goda möjligheter att hävda sig.

Vid övervägande av fördelar och nackdelar av övergång till ett fritt system måste beaktas de möjligheter som föreligger att eliminera eventuella menliga verkningar. Härvidlag är följande omständigheter av särskild betydelse.

Mellan företrädare för Svenska bokförläggareföreningen och Svenska bokhandlareföreningen har den 9 januari 1969 träffats en »överenskommelse rörande kommissionsbokhandel efter de fasta bruttoprisernas avskaffande». Överenskommelsen syftar till att skapa förutsättningar för att det även framdeles skall finnas ett tillräckligt antal i fråga om svensk litteratur välsorterade boklådor. Enligt överenskommelsen är varje bokhandlare, som biträder denna, skyldig att från varje bokförläggare, som anslutit sig därtill, i kommission motta ett exemplar och under viss tid saluhålla de nyheter bokförläggaren utger (abonnemang). Bokförläggare är skyldig att tillstålla bokhandlaren ett exemplar av varje ny titel. För abonnemangsåtagandet betalar förlagen viss särskild ersättning.

Överenskommelsen kan sägas vara ett försök att inom ramen för en fri prissättning tillvarata det nuvarande kommissionssystemets fördelar.

Enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande har under sommaren 1968 sakkunniga tillkallats för att utreda frågan om litteraturstöd m. m. De sakkunniga skall bl. a. granska om det är påkallat att genom särskilda produktionsstödjande åtgärder främja viss bokutgivning. Härvid skall möjligheterna att få till stånd utgivning av prisbilliga utgåvor av ny svensk skönlitteratur undersökas. De kategorier av litteratur, för vilka stödåtgärder bör övervägas, skall i princip begränsas till skönlitteratur och facklitteratur som är kulturellt värdefull och behöver men inte på annat sätt får stöd för att komma ut.

Även sådana frågor som direkt sammanhänger med slopandet av de fasta bruttopriserna torde komma att uppmärksammas av de sakkunniga.

Sammantagna talar de anförda omständigheterna starkt för att några egentliga kulturella skadeverkningar inte behöver uppstå, även om de fasta bokpriserna slopas.

Utskottet avstyrker på de anförda skälen bifall till yrkandet om lagändring såvitt det avser bokhandeln. Anledning att i fråga om handeln med noter inta annan ståndpunkt föreligger ej.

Utskottet hemställer

att motionerna I: 794 och II: 927 samt I: 804 och II: 933 icke föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 25 mars 1969

På tredje lagutskottets vägnar:

ERIK GREBÄCK

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från f ö r s t a kammaren: herrar Göran Karlsson (s), Svante Kristiansson (s), Knut Johansson (s), Åkesson (fp), Ebbe Ohlsson (m), Erik Jansson (s), Ernulf (fp) och Nils Nilsson (cp);

från a n d r a kammaren: herrar Grebäck (cp), Ekström (s), Tobé (fp), fröken Anderson (s), herrar Franzén i Träkumla (cp), Wachtmeister (m)*, Hugosson (s) och Olsson i Timrå (s).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr *Wachtmeister* (m) som ansett

a) att utskottet bort anföra följande:

1953 års lag — — — lika med utskottet — — — fortsatt dispens icke kommer att meddelas — — — lika med utskottet — — — den 31 mars 1970.

I motionerna I: 794 — — — lika med utskottet — — — mot fasta bruttopriser.

Till stöd för yrkandena har bl. a. åberopats det s. k. kulturargumentet. Detta innebär i korthet följande. Boksortimentet i den — — — lika med utskottet — — — hantering av böckerna. Den fasta bruttoprissättningen möjliggör viss ersättning till bokhandlarna för dessa olägenheter. Med — — — lika med utskottet — — — bokhandelsföretag nedgår.

Vad först gäller — — — lika med utskottet — — — må anföras följande.

Det är ingalunda utrett att en övergång till fri handel kommer att medföra en gynnsam prisutveckling och leda till att handeln med böcker rationaliseras. Tvärtom torde enligt uttalande av företrädare för vårt största bokförlag böckerna, frånsett vissa av s. k. bestsellerkaraktär, bli dyrare. Det kan därtill anföras, att det nuvarande systemet tack vare det med kommissionstvänet förbundna sorti-

mentstvänet är förenat med avsevärda fördelar, även om detta tvång framkallar något högre kostnader. Ett slopande av här nämnda konkurrensbegränsning torde leda till minskat urval och sämre service i bokhandeln samt minskad utgivning av svårsåld litteratur. Utskottet vill i detta sammanhang anföra att en koncentration till ett fåtal stora bokförlag ur allmän kulturell synpunkt torde vara lika beklaglig som den s. k. tidningsdöden.

Frågan rör till stor del möjligheterna för den svårsålda men kulturellt värdefulla litteraturen att i fortsättningen få spridning. Systemet med fasta bruttopriser innebär visserligen icke något fullgott skydd för denna typ av litteratur, för vilken de ekonomiska förhållandena redan är bekymmersamma, men det är i vart fall det hittills bästa som kunnat lämnas och som därför bör bibehållas. Redan nu har en skärpning i förlagens utgivningspolitik förmärkts, motiverad med osäkerheten inför framtiden.

Den svårsålda litteraturen har en starkt begränsad ekonomisk betydelse. Som framgår — — — lika med utskottet — — — 150 miljoner kronor. Då till denna typ av litteratur hör ej blott lyrik utan även debutanter och många redan nu erkända författare, är det ytterst angeläget att bokhandelssystemet är sådant, att denna litteratur ej stoppas. Att tillgodose bokutgivningens allsidighet genom stödåtgärder över riksstaten anser utskottet vara en ur många synpunkter olycklig utväg.

Mellan företrädare för — — — lika med utskottet — — — nuvarande kommissionssystemets fördelar. Då emellertid de båda huvudorganisationernas medlemmar icke haft tillfälle yttra sig, och då överenskommelsen endast är preliminär, kan enligt utskottets mening något avseende icke på detta stadium tillmätas denna.

Enligt Kungl. Maj:ts — — — lika med utskottet — — — av de sakkunniga.

Då emellertid här berörd utredning icke lär slutföra sitt arbete före den 31 mars 1970, och då utskottet anser, att ett slopande av nuvarande bokhandelssystem skulle medföra avsevärda kulturella skadeverkningar, har utskottet icke kunnat tillmäta ovannämnda planer något inflytande på här behandlade motioners handläggning.

Utskottet tillstyrker därför bifall till yrkandet om lagändring såvitt det avser bokhandeln. Anledning att i fråga om handeln med noter inta annan ståndpunkt föreligger ej.

b) att utskottet bort hemställa

A. att motionerna I: 794 och II: 927 icke föranleder någon riksdagens åtgärd;

B. att riksdagen i anledning av motionerna I: 804 och II: 933 i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller att riksdagen under höstsessionen innevarande år föreläggs sådant förslag till lagändring att böcker och musikalier undantas från eljest gällande förbud mot fasta bruttopriser; samt

C. att sistnämnda motioner i övrigt icke föranleder någon riksdagens åtgärd.